

УДК 332.2:504:005.6

JEL Classification: Q15, Q57

DOI: <https://doi.org/10.64076/eecsr250720.01>

Сабій І. М.,

старший науковий співробітник відділу
земельних відносин і природокористування,
Національний науковий центр «Інститут
аграрної економіки», м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОСИСТЕМНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню теоретичних основ державного регулювання земельних відносин через призму екосистемного підходу та принципів інклюзивності. Розглядаються сучасні концепції управління земельними ресурсами, що поєднують екологічну стійкість з соціальною справедливістю. Аналізуються механізми інтеграції різних стейкхолдерів у процеси прийняття рішень щодо використання земель.*

Ключові слова: *земельні відносини, екосистемний підхід, інклюзивність, державне регулювання, сталий розвиток, земельні ресурси.*

Вступ. Сучасні виклики у сфері земельних відносин потребують принципово нових підходів до державного регулювання. Традиційні методи управління земельними ресурсами, що базувалися переважно на економічних критеріях, виявилися недостатніми для вирішення комплексних проблем деградації земель, соціальної нерівності та екологічних викликів. У цьому контексті особливої актуальності набуває розробка теоретичних основ державного регулювання земельних відносин, що поєднує екосистемний підхід з принципами інклюзивності.

Теоретичне обґрунтування екосистемного підходу в регулюванні земельних відносин. Екосистемний підхід до регулювання земельних відносин базується на інтегрованому розумінні землі не як ізольованого об'єкта господарювання, а як елемента складної природної системи, що включає ґрунти, водні ресурси, біотичні компоненти, кліматичні умови та антропогенні чинники [1; 2]. Такий підхід формувався на перетині екологічних наук, економіки природокористування та теорії сталого розвитку, і поступово трансформувався у міждисциплінарну концепцію управління природними ресурсами [3; 4].

Екосистемний підхід передбачає системне бачення землі як частини цілісної екосистеми, де кожен компонент взаємодіє з іншими в межах локального, регіонального чи глобального масштабу. Цей підхід підкріплюється низкою ключових характеристик, таких як: системність, багатофункціональність, адаптивність та довгострокова перспектива.

1. Системність означає необхідність розглядати земельні ресурси в контексті ширших природних та соціально-економічних взаємозв'язків. Земля розглядається як ядро екосистемних процесів, зокрема кругообігу води, біогеохімічних циклів, збереження біорізноманіття, регулювання мікроклімату тощо [2].

2. Багатофункціональність визнає, що земля виконує не лише продукційні (сільськогосподарські), а й екологічні, соціальні та культурні функції [5; 6].

3. Адаптивність передбачає гнучкість системи управління до змінних умов – кліматичних, соціальних або економічних [7].

4. Довгострокова перспектива передбачає орієнтацію на справедливість між поколіннями, коли сучасні управлінські рішення не повинні погіршувати здатність майбутніх поколінь користуватися тими ж екосистемними послугами [8].

У контексті земельних відносин екосистемний підхід реалізується через дотримання низки базових принципів управління:

принцип цілісності – врахування всіх компонентів та взаємозв'язків екосистеми при прийнятті рішень, що дозволяє уникнути вузьковідомчого підходу та забезпечує міжсекторальну координацію [3];

принцип стійкості – забезпечення довгострокової продуктивності земель, запобігання деградації ґрунтів, ерозії, засоленню та втраті біорізноманіття [6; 2];

принцип превентивності – орієнтація на запобігання негативним змінам у земельних системах замість подолання їх наслідків [7];

принцип наукової обґрунтованості – використання актуальних наукових даних і технологій для прийняття управлінських рішень [2; 4].

Таким чином, екосистемний підхід формує нову парадигму земельного управління, яка інтегрує екологічну, соціальну та просторову складові [5; 6].

Теоретичні засади інклюзивного підходу як основи сталого землекористування. Інклюзивний підхід у земельних відносинах базується на ідеї залучення всіх зацікавлених сторін до процесів прийняття рішень щодо використання земельних ресурсів. Це сприяє забезпеченню соціальної справедливості, прозорості і підзвітності у землекористуванні, що є критично важливим для сталого розвитку.

Основними теоретичними концепціями, що лежать в основі інклюзивності є наступні:

теорія стейкхолдерів, що визнає законні інтереси різноманітних учасників земельних відносин: державних органів, місцевих громад, бізнесу тощо [9];

концепція партиципативного управління, яка підкреслює активну участь громадян у прийнятті рішень, сприяючи підвищенню легітимності та ефективності управління [7];

принцип соціальної справедливості – рівний доступ до земельних ресурсів для всіх соціальних груп [10];

теорія спільного управління (co-management), що передбачає колективне прийняття рішень та врахування традиційних знань місцевих громад [9].

Інклюзивний підхід забезпечує баланс інтересів, підвищує прозорість та стабільність земельних відносин [5].

Практична реалізація інклюзивності потребує впровадження наступних механізмів:

консультативні процеси – організація публічних слухань, обговорень з громадськістю, що сприяє врахуванню різних точок зору та запобігає конфліктам [3];

партиципативне планування – залучення місцевих спільнот до планування землекористування, що підвищує відповідальність та підтримку громад [11];

медіація конфліктів – використання досудових механізмів мирного врегулювання земельних спорів, зменшуючи соціальну напругу [12].

моніторинг та оцінка інклюзивних процесів – систематичне відстеження ефективності залучення стейкхолдерів, що дозволяє коригувати управлінські стратегії [11; 3].

Загалом, впровадження інклюзивності як фундаментального принципу землекористування створює передумови для справедливого розподілу земельних ресурсів, зміцнення соціальної згуртованості і забезпечення сталого розвитку територій [13].

Теоретична модель інтегрованого підходу: екосистемність та інклюзивність у державному регулюванні земельних відносин. Інтеграція екосистемного підходу з принципами інклюзивності формує якісно нову парадигму державного регулювання земельних відносин, що відповідає викликам XXI століття, зокрема кліматичним, соціальним і економічним трансформаціям. Така інтегрована модель переосмислює цілі, інструменти та масштаби земельної політики, поєднуючи системне бачення довкілля з сучасними механізмами прийняття рішень.

Основними структуроутворюючими елементами цієї моделі є: **багаторівневе управління (multilevel governance), міжсекторальна співпраця (cross-sectoral collaboration), адаптивне управління (adaptive management), соціально-екологічна справедливість (social-ecological justice).**

Земельні ресурси, як частина екосистем, перебувають у різновекторній юрисдикції – державній, регіональній та місцевій. Інтегрована модель передбачає вертикальну координацію рішень між цими рівнями, забезпечуючи при цьому зворотний зв'язок та узгодженість дій. Багаторівневе управління дозволяє адаптувати екосистемні рішення до локального контексту, водночас не втрачаючи стратегічних національних орієнтирів. Такий підхід знижує ризики фрагментації політик і посилює узгодженість між секторами (наприклад, земельним, екологічним, аграрним) [1; 5].

Екосистеми не підпорядковуються адміністративним або відомчим межам, тому регулювання земельних відносин вимагає участі різних секторів: аграрного, екологічного, містобудівного, водного, інфраструктурного тощо. У рамках інтегрованого підходу важливо забезпечити горизонтальну взаємодію між цими секторами через спільне планування, обмін даними та інституційні платформи координації [10]. Така співпраця створює умови для комплексного управління екосистемними послугами та зменшує ризики конфліктів інтересів між секторами.

Оскільки екосистеми динамічні, а соціально-економічні умови постійно змінюються, управління земельними ресурсами має бути гнучким, експериментальним і здатним до навчання. Адаптивне управління передбачає прийняття рішень на основі моніторингу, оцінки ризиків та сценарного аналізу. Це дозволяє швидко реагувати на екологічні загрози, зміну клімату, соціальні трансформації, ринкові коливання, зміни моделей ринкового обігу земель, а також уникати незворотних рішень, які порушують сталість землекористування [14].

Інтегрована модель передбачає не лише технократичне управління земельними ресурсами, а й акцент на етичних, правових та соціальних аспектах. Принцип соціально-екологічної справедливості означає, що всі соціальні групи – включно з маргіналізованими, сільськими громадами, молоддю, корінними народами – повинні мати рівний доступ до здорових та продуктивних екосистем. Це також включає справедливий розподіл вигод і витрат, пов'язаних із використанням земель, їх ринкового обігу, участі у прийнятті рішень і захисті екологічних прав [6; 15].

Таким чином, інтеграція екосистемного та інклюзивного підходів забезпечує перехід від ресурсно-орієнтованої до ціннісно-орієнтованої моделі управління

земельними відносинами, що є особливо важливим для країн з транзитивною економікою [16]. Це сприяє посиленню екологічної стійкості, підвищенню легітимності державної політики та покращенню якості життя громад завдяки забезпеченню справедливого доступу до природних ресурсів.

Висновки. Теоретичні підходи до державного регулювання земельних відносин на основі екосистемного підходу та засадах інклюзивності представляють собою новий етап у розвитку теорії та практики управління земельними ресурсами. Ця парадигма дозволяє поєднати екологічну стійкість із соціальною справедливістю, створюючи основу для сталого розвитку.

Впровадження такого підходу потребує значних змін у системі державного управління, включаючи трансформацію інституцій, розробку нових механізмів та інструментів регулювання. Водночас, це створює можливості для більш ефективного та справедливого використання земельних ресурсів, що відповідає викликам сучасності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів реалізації теоретичних принципів, адаптацію міжнародного досвіду до національних умов та створення системи моніторингу ефективності нових підходів до регулювання земельних відносин.

Список використаних джерел

1. Food and Agriculture Organization (FAO). *Land governance assessment framework: Conceptual framework and implementation guidelines*. 2022. <https://www.fao.org>.
2. Costanza R., et al. Twenty years of ecosystem services: How far have we come and how far do we still need to go? *Ecosystem Services*. 2017. 28, pp. 1–16.
3. Буркун Т. С. Економіко-правові основи державного регулювання земельних відносин в умовах децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 4. <http://www.dy.nayka.com.ua>.
4. Foley J. A., et al. Solutions for a cultivated planet. *Nature*. 2011. 478(7369), pp. 337–342.
5. Ходаківська О., Левек Р. Земельні відносини: пошук балансу інтересів між державним регулюванням та неолібералізмом. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 5–14.
6. Ходаківська О.В., Бурлака Н.І. Земельні відносини у сільському господарстві: регіональний вимір : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2012. 240 с.
7. Reed M. S. Stakeholder participation for environmental management: a literature review. *Biological Conservation*. 2008. Vol. 141, Issue 10. P. 2417–2431. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2008.07.014>.
8. Brundtland G. H. *Our Common Future (The Brundtland Report)*. United Nations World Commission on Environment and Development, 1987. <https://sustainabledevelopment.un.org>.

9. Berkes F. Evolution of co-management: Role of knowledge generation, bridging organizations and social learning. *Journal of Environmental Management*. 2009. Vol. 90, Issue 5. P. 1692–1702. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2008.12.001>.

10. Ходаківська О.В., Могильний О.М. Селянське питання – від общинного землеволодіння до експансії агрохолдингів : *монографія*. Київ: ННЦ ІАЕ, 2020. 182 с.

11. Ходаківська О.В., Гнатенко І.А., Дяченко Т.О., Сабій І.М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15/2021. С. 5–11.

12. Мачуська І. М., Тітова О. В., Гуляр Т. В. Правове регулювання медіації у земельних правовідносинах. *Підприємництво, господарство і право*. 2023. № 5. С. 100–105. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/view/18296>.

13. Сабій І., Мартинюк М., Береговий О.Л. Актуальність теоретичних досліджень інклюзивного розвитку земельних відносин. *Актуальні проблеми економіки та суспільства у сучасному світі: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції / Східноєвропейський центр наукових досліджень (Черкаси, 2 травня 2025 р)*. Черкаси, Research Europe. 2025. 96 с. С.15–19.

14. Левек Р., Ходаківська О., Юрченко І. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах ЄС. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5–12.

15. Ходаківська О.В., Юрченко І.В. Регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення: досвід країн ЄС. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 78–85.

16. Khodakivska O., Mohylnyi O. The Modern State Agricultural Policy of Ukraine: problems of countries with transition economy. *Public Policy and Administration*. 2018. Vol. 17(4). pp. 526–538. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-18-17-4-03>.

